

Magyar Kata*jogballgató (PTE ÁJK), az ÓNSZ Bűnügyi Tagozatának tagja***A kínvallatás****I. Bevezetés**

A büntetőeljárás egyik sarkalatos pontja az igazság feltárása, hiszen a felderített történeti tényállástól függ – amennyiben az a valóságnak megfelelően megállapítható – a büntetőjogi felelősség érvényesíthetősége, az azon alapuló büntetés kiszabás mértéke, valamint az ítélet jogszerű és igazságos volta. A valóság helyes megismerését, a materiális igazság feltárását számos bizonyítási eszköz segítheti, melyek közül kiemelendő a terhelt vallomása. Az adott bűncselekmény feltételezett elkövetője szolgáltathatja ugyanis a legmértvadásabb és leginkább hitelt érdemlő tényeket, információkat a múltbéli események rekonstruálásához. A hatóság érdeke, hogy a gyanúsított befolyásolástól és kényszertől mentes beismerést tegyen. Az eljárás célja, vagyis az igazság kiderítése érdekében azonban a hatóságok a történelem során nem éppen a leghumánusabb módszerekkel „segítették elő” a szükséges információk napvilágra kerülését, a vallomás megtételét.¹

Vizsgálatom középpontjában alapvetően a kínvallatás, illetve a kínzás története áll, annak kritikái és eltörlése. Kutatásom során kitérek a kényszervallatás különböző kontextusban történő alkalmazására, valamint jogi vetülete mellett az intézmény etikai és morális kérdéseit is fókuszba állítom.

II. Történeti áttekintés**II.1. Tortúra az ókorban**

A kínvallatás mintegy három évezreden át legális jogintézményként szolgált a hatalom birtokosai számára. Az ókorban az asszírok és egyiptomiak egyaránt alkalmazták, utóbbiak a Hettita Birodalommal való többszöri összecsapás során elejtett hadifoglyokat kínozták meg, annak érdekében, hogy az ellenség hollétéről, tervezett támadásairól tudomást szerezzenek.²

Hasonlóan a fentebb említettekhez, az antik görögöknél is kínvallatásnak vetették alá a foglyokat. A kínzás – *basanos* – célja a jogrendszer jobb működésének szolgálata volt.³ Míg a szabad polgárok kínzását valamennyi városállam tilalmazta, addig a tortúrát a poliszban letelepült idegenekkel (azokkal, akik nem rendelkeztek polgárjoggal), valamint a rabszolgákkal szemben is

¹ Nagy József: A kriminálmétodika általános kérdései. Rendőrtisztviselői Főiskola, Budapest 2007. 71. o.

² Brian Innes: A kínzás és kínvallatás története. Canissa Kiadó, Nagykanizsa 1998. 13. o.

³ Kínvallatás. Magyar Katolikus Lexikon. <http://lexikon.katolikus.hu/K/k%C3%ADnvallat%C3%A1s.html> (2023. 10. 02.) (továbbiakban: Kínvallatás – Katolikus Lexikon)

alkalmazták. Utóbbiak teljes mértékben kiszolgáltatottak voltak a hatalommal szemben; előfordult, hogy egyes peres eljárások során a tulajdonosaikat helyettesítve őket kínozták meg. Mivel a kínvallatás elsődleges célja az információszerzés volt, azoktól a rabszolgáktól igyekeztek így bizonyítékot kicsikarni, akik tudhattak gazdájuk tetteiről. Ez a görögökre jellemző kettős mérce az ókori Róma jogában is megmutatkozott: a rabszolgákat és az idegeneket meg lehetett kínozni, míg a szabad embereket nem teheték ki tortúra borzalmainak – legalábbis a kezdeti időkben. A császárkorban ugyanis rendkívüli esetekben, „ha a birodalom érdeke megkívánta”, már a szabadokat is kínvallatás alá vetethettek. A kínvallatás szabályai javarészt megegyeztek, azzal a különbséggel, hogy a gazda ellen tett vallomást nem volt kötelező elhinni, és ezen vallomásért a tulajdonosnak jogában állt a rabszolga életét kioltani.⁴

A kereszténység bevett, majd államvallássá válása előtt a keresztényeket eretnekséggel és emellett felségárulással vádolva vetették tortúra alá. A vallás hívőivel szemben azért alkalmazták a kínzás legkülönfélébb módszereit, hogy hitüket megtagadva elismerjék az apoteózis alapján a császár fennhatóságát.⁵

II.2. A vádelvű és nyomozóelvű eljárás tortúrája

A középkort⁶ alapvetően kétféle eljárástípus jellemezte: az ún. akkuzatórius, vagy más néven vádelvű eljárás, valamint az ún. inkvizitórius, a nyomozóelvű eljárás.⁷

Az időben korábbi akkuzatórius eljárás jelentősen eltért a mai értelemben vett büntetőpertől. Hiányzott a vád és a védelem, a képviselőt kizártsága végett a felek személyesen vettek részt a perben. Maga az eljárás kérelemre indult, a sértett fél kezdeményezte azt a panaszlott bíróságra hívásával, ezzel kényszerítve őt arra, hogy perbe bocsátkozzon. Az eljárást a szóbeliség és nyilvánosság jellemezte. Az eljárás során formális bizonyítási eszközöket vettek igénybe, mint a felek esküje – amelynek célja az állításuk megerősítése volt. Emellett a felperesnek és az alperesnek egyaránt jogában állt ún. eskütársakat a bíró elé idéztetni, akiknek az esküje azonban nem a tényállásra, hanem az illető személyére, annak becsületességére és tisztességére vonatkozott.⁸

A ma rendelkezésre álló modern módszerek, ismeretek (daktiloszkópia, poligráfós vizsgálat, orvostudomány) hiányában a bizonyítás meglehetősen komoly fejtörést okozott, a hamis eskü az igazságszolgáltatás helytelen irányba befolyásolását eredményezhette. Mindazonáltal a bírónak kötelessége volt ítéletet hozni, így számos esetben egy sajátos, perdöntő bizonyítási eljárás foganatosítására került sor. Az ordália, vagy más néven istenítélet gyakorlatilag bizonyíték

⁴ *Innes*: i. m. 17. o.

⁵ *Innes*: i. m. 19. o.

⁶ Megjegyzés: az inkvizitórius eljárás nem csak a középkorban, hanem az újkorban is jelen volt.

⁷ *Farkas Ákos – Róth Erika*: A büntetőeljárás. Wolters Kluwer Hungary Kft., Budapest 2019.

⁸ *Kajtár István – Herger Csabáné*: Egyetemes állam- és jogtörténet. Dialóg Campus Kiadó, Budapest 2014. 51. o.

produkálására irányult, amelyben Isten döntését, ítéletét látták manifesztálódni.⁹ Az ordáliák közé tartoztak a különböző próbák, mint a forró- és hidegvízpróba, a tüzes vaspróba vagy tűzpróba, de szintén istenítéletnek tekintendő a bajvívás is, valamint emberölés gyanúja esetén a tetemre hívás. Az istenítéleteket arra a hitelvre alapozva alkalmazták, hogy Isten az ártatlant oltalmába veszi, míg a vétkest nem hagyja büntetlenül, mindezt pedig a különböző processzusokon keresztül kifejezésre juttatja. Ennek jegyében, ha az égési sérülés meghatározott idő elteltével sem indult gyógyulásnak, ha a holttesten lévő sebek a vádlott jelenlétében vérezni kezdtek, ha a bajvívásban alul maradt, vagy a vízbe hajítást követően nem merült el, a gyanúsított személy bűnössége bizonyítást nyert. A bizonyítás kényszerét tehát Istenre hárították, és a bírónak elegendő volt csupán az eljárás eredménye alapján meghoznia a perdöntő ítéletet.¹⁰

Az inkvizitórius eljárás hivatalból indult, közvetett volt és titkos, amely egyben azt is jelentette, hogy a vádat nem ismertették a vádlottal, akit ebből kifolyólag a védekezés lehetőségétől fosztottak meg, gyakorlatilag csupán tárgya volt az eljárásnak. Az inkvizitórius eljárás az akkuzatórius eljárás formalizmusával szakítva a bizonyítást az anyagi igazság kiderítése felé terelte, vagyis az ügy érdemére vonatkozó körülmények feltárása került fókuszba. Kötött bizonyítási rendszer jellemezte, azaz meghatározott bizonyítékokhoz meghatározott bizonyító erőt is társítottak, majd rangsorolták azokat. Ezen szisztéma csúcán a bizonyítók királynőjeként is elhíresült beismerő vallomás foglalt helyet, a terhelt ezen nyilatkozatával a gyanú bizonyosságot nyert. A gyakorlatban azonban önkéntes konfesszióra csak elvétve került sor, gyakran egy „kisebb ösztönzésre” szorultak a vádlottak, az ügy lezárása érdekében rá kellett őket bírni a beismerő vallomásra. Amennyiben kellő bizonyíték híján a bűnösséget megállapítani nem tudták, megfelelő jogi feltételek fennforgása esetén a bíró tortúra alkalmazását rendelte el.¹¹

A gyanúsított kihallgatása alatt jóformán minden megengedett volt a „cél szentesíti az eszközt” elv jegyében. Felmentést és jutalmat ígérhettek, hazudhattak is. Az eljárást fogantatók leleményessége korlátokat nem ismert, a legválogatottabb eszközök közül választhattak kedvükre.¹² Fontos megjegyezni, hogy maga a kínvallatás sem bizonyítási eszköznek, sem büntetésnek nem tekinthető.¹³ A cél a processzus eredményeként a terhelt beismerő vallomásának a kicsikarása volt, tekintettel arra, hogy az említett kötött bizonyítási rendszerben a beismerést, mint perdöntő bizonyítékot tartották számon. Habár a vallomást a kínvallatás során, illetve azt követően írásba foglalták – annak érdekében, hogy a bíróság érdemi bizonyítékként el tudja fogadni –, nélkülözhetetlen volt annak a terhelt általi szabad, külső kényszer nélküli, eskü alatti megismétlése.

⁹ Béli Gábor: Magyar jogtörténet. A tradicionális jog. Dialóg Campus Kiadó, Budapest-Pécs 2000. 273. o.

¹⁰ Mezey Barna: A szenvedés rituáléja. Rubicon Online. <https://rubicon.hu/cikkek/a-szenvedes-ritualeja> (2023. 10. 03.)

¹¹ Kajtár – Hergyer Csabáné: i. m. 51. o.

¹² Richard van Dühlmen: A rettenet színháza. Szaktárs. <https://n9.cl/gk6vy> (2023. 10. 03.)

¹³ Kínvallatás – Katolikus Lexikon.

Amennyiben a terhelt ezt megtagadta, úgy ismét kínvallatásnak vetették alá. Abban az esetben, ha kibírta a háromszori, egymást követő kínzásokat, és a bűncselekmény elkövetését ezután sem vallotta be, úgy szabadon engedték.¹⁴

A tortúrát a büntető igazságszolgáltatás részeként szigorú előírások szabályozták. A processzus első fokozataként a feltéztelt elkövetőt a kínzás kilátásba helyezésével fenyegették, majd második fokozatként – amennyiben a fenyegetés eredményre nem vezetett – a vádlottat a kínzókamrába vezetve az ott felállított kínzóeszközök bemutatásával „bízatták az igazmondásra”. Ha ezután sem tört meg, a vallatók megkezdték a kínzást. Fokozatosan, eleinte az enyhébb, finomabb módszerektől haladva az egyre embertelenebb, szadista instrumentumok alkalmazásával igyekeztek „jobb belátásra” sarkallni a vádlottat. Az eljárás végeredménye számított, a szükséges információ(k) megszerzéséhez az emberi méltóságot porba tipró, lelki és fizikai gyötetésben testet öltő metódusok legkülönbözőbb formái álltak rendelkezésre.¹⁵ Ugyanakkor nem egy korlátok nélküli intézményről van szó. Az idő előrehaladtával a szabályok folyamatosan fejlődtek. *Ultima ratio* jelleggel, csak az igazság feltárására szolgáló egyéb eszközök kimerülését követően folyamodhattak a tortúrához. Nicolas Eymeric, pápai inkvizítor a *Directorium Inquisitorium* címet viselő törvénykönyvében emellett az alkalmazhatóság három esetkörét sorolta fel: ha terhelt az ellene megindult eljárás során vallomását megváltoztatta, ha az adott illető eretnek tanokat követő személy hírében állt, illetve, ha eretneksége nem volt közismert, ám annak gyanúját érdemi bizonyítékok (így tanúvallomás) alátámasztották.¹⁶

II.3. Inkvizíció

Az emberi természet sötét oldala és a szadisztikus hajlam termékeként született kínvallatási módszerek a történelem során gyakran a hatalmi érdekek, illetve vallási megfontolások igényeihez igazodtak, földbe tiporva ezzel az erkölcs elemi normáit.¹⁷

Noha az inkvizíció intézménye alapvetően „szent” célokat szolgált, a „hit és az erkölcs tisztaságának védelmére létrehozott egyházi bíróságként”¹⁸ hozták létre, a gyakorlati működését, módszereit tekintve számos azonban számos kritika érte. Időrendi sorrendben négy formája működött az inkvizíciónak: a püspöki, a középkori vagy pápai, a spanyol és a római inkvizíció.¹⁹

A püspöki inkvizíciót az 1184-es veronai zsinat keretében állították fel az eretnekek felkutatására és megbüntetésére. Az aktuális, hivatalos egyházi nézettől eltérő tanokat vallókat

¹⁴ Kertész Imre: A kihallgatási taktika lélektani alapjai. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest 1965. 34. o

¹⁵ Mezey Barna: A tortúra. Rubicon Online. <https://rubicon.hu/cikkek/a-tortura> (2023. 10. 03.)

¹⁶ Innes: i. m. 41. o.

¹⁷ Torrente *del Bosque*: Kínzások és kivégzések története. Vagabund Kiadó, Budapest 2002. 5. o.

¹⁸ Inkvizíció. Magyar Katolikus Lexikon. <https://lexikon.katolikus.hu/I/inkviz%C3%ADci%C3%B3.html> (2023. 10. 05.)

¹⁹ Uo.

tanításuk forradalmi jellege végett az államhatalomra veszélyes tényezőként kezelték. Kiforrott, önálló szervezet hiányában a gyanúsnak ítélt személyeket az elfogást követően a hatóság részére átadták, majd világi törvények szerint szankciókkal sújtották.²⁰

A főként az albigens eretnekmozgalom elfojtására létrejött középkori, vagy más néven pápai inkvizíció kezdte meg működését 1233-ban, amelynek megalapítása IX. Gergely pápa *Excommunicamus* c. művéhez köthető. Az inkvizítori teendőket többnyire Domonkos-rendi szerzetesek látták el. Annak ellenére, hogy eleinte kifejezetten tilos volt a kihallgatások során kínzáshoz folyamodni, III. Ince 1252-ben engedélyezte a tortúra alkalmazását – feltehetőleg Mártír Szent Péter meggyilkolása okán.²¹

1478-ban IV. Sixtus pápa – a világi vezetők és egyházi hatalom közötti kötelék megerősítésének nem titkolt szándékával – engedélyezte a katolikus uralkodók számára, hogy országukban maguk állítsák ki az inkvizitorokat. A spanyol inkvizíció a római egyháztól függetlenül működött és rendkívüli önállóságra tett szert. Mind ideológiáját, mind a módszereit illetően a pápai inkvizíció folytatásának tekinthető. A kezdeti szabályok az idő előrehaladtával lényegesen átalakultak, a tortúra időtartama meghosszabbodott, lehetővé vált az ismételt kínvallatás és a kínzási módszerek ötvözésével a kegyetlenség a tetőfokára hágott. Az intézmény működése a hit védelme mellett a spanyol nemzeti egység fenntartását volt hivatott szolgálni.²²

A római inkvizíciót III. Pál pápa állította fel *Licet ab initio* kezdetű bullájával 1542-ben a protestantizmus elleni küzdelem nevében. Az inkvizítorok az egész világra kiterjedő joghatósággal jártak el a hit védelmében. A korábban említett intézményektől eltérően a Szent Hivatal kegyetlensége nem a brutális kínzásokban, kivégzésekben nyilvánult meg, hanem a tudományok új áramlatai, különös tekintettel az emancipálódó filozófia és a természettudományok béklyóba verésében és megfojtásában, valamint a katolikus irodalom mellett világi művek cenzúrázásában.²³

Miután az egyház „áldását adta” az eretnekek kínvallatására, megnyílt az út a világi bíróságok számára a módszer büntetőeljárásokban történő életre keltésére és továbbfejlesztésére. Az igazságszolgáltatás évszázadokig alkalmazta az eljárásmodot, példaként említhető a német Constitutio Criminalis Carolina, amelynek változatos és kegyetlen büntetési rendszerét a XVIII. századig szubszidiárius jogforrásként alkalmazták.²⁴

²⁰ Petrányi Ferenc: Az inkvizíció. Mi a valóság a sok hazugság között? Pázmány Péter Elektronikus Könyvtár. http://www.ppek.hu/konyvek/Petranyi_Ferenc_Az_inkvizicio_1.pdf (2023. 10. 05.)

²¹ Innes: i. m. 40. o.

²² Innes: i. m. 190. o.

²³ Poór János: A kora újkor története. Osiris Kiadó, Budapest 2009. 372. o.

²⁴ Kajtár – Herger Csabáné: i. m. 154. o.

II.4. Törekvések a tortúra eltörlésére

A felvilágosodás humanista szelleme és az emberi jogi, filantróp szemléletű filozófia terjedése a tortúra alkalmazása, hatékonysága mellett szóló érveket alapjaiban meggyengítette. Cesare Beccaria „Büntett és büntetés” című művében a tortúra igazságossággal való összeegyeztethetőségét és a jog által kitűzött cél elérésére való alkalmasságát vizsgálta, valamint éles kritikával illette azt. Az olasz jogtudós szerint a fájdalom nem lehet az igazság próbaköve. Kétségkívül, hiszen kín és sanyargatás közepette az igazmondás szabadsága nem érvényesül, elvégre, ha a fájdalom elviselhetetlen fokra hág, a megkínzott számára az egyetlen kiút a tett beismerése. Beccaria szerint az intézmény „biztos mód arra, hogy a nagy erejű gonosztevő szabaduljon, a gyenge ártatlan pedig elítéltesék.” Igazságtalan és alkalmatlan a kínvallatás az igazság feltárására, mivel a bűnös, ha ellenáll, büntetlen szabadul, míg ha az ártatlan a szenvedés közepette beismeri azt, amit el sem követett, elítélik.²⁵ Hasonlóan érvelt Voltaire a Calas-ügy kapcsán, de Rousseau és Montesquieu is felszólaltak a tortúra ellen.²⁶

A felvilágosodás térnyerésével és a kritikák hatására Európa államai a XVII. század végétől sorra léptek fel a kínzás válfajai ellen, és fokozatosan felszámolták a tortúra alkalmazását. Poroszországban, Szászországban, Ausztriában, Franciaországban, Magyarországon, Bajorországban, Svájcban és Oroszországban is az intézményt eltörlő rendeleteket bocsátottak ki a korabeli uralkodók. Ezt követően a formális kötött bizonyítási rendszert a relatíve szabad bizonyítás váltotta fel, amelynek keretében a bíró belső meggyőződése alapján állapítja meg a bizonyítás eredményét.²⁷

A XX. századi totális ideológiák és az azok mentén működő önkényuralmi rendszerek azonban az alapvető emberi és a korábban kivívott szabadságjogok semmibevevélével az egyént a hatalmi célok eszközeként áldozták fel e célok elérése érdekében. Különösen a náci Németországban vált mindennapossá a kínzás a fogságba esett foglyokkal, valamint a rezsim felforgatásával és kémkedéssel gyanúsítottakkal szemben lefolytatott eljárás során. A német titkosrendőreg, a Gestapo gyakorlatilag törvényen kívül állt, a félelem politikáját állandósítva szolgált a Führer politikai céljait, védelmét, az ellene és a rendszer ellen ágálók felszámolását. Könyörületet nem ismertek. Példaként említhetők továbbá az 1954-1962-ig tartó algériai háború során a francia hatóság emberei által elkövetett szörnyűségek, kínvallatások és tárgyalást mellőző kivégzések. A sors fintora, hogy a Gestapo franciákkal szembeni kegyetlenkedései után a franciák maguk is a tortúra alkalmazóivá váltak. Habár a háború során a tisztviselők kínvallatás engedélye

²⁵ Cesare Beccaria: Büntett és büntetés. MTDA. https://mtda.hu/books/kulf/beccaria_cesare_buntett_es_buntetes_opt.pdf (2023. 10. 10.)

²⁶ Kovács István: A kínvallatás tilalmának megjelenése a mai kor büntetőjogában, Beccaria szellemében. Acta Humana 2021/4. sz. 79. o.

²⁷ Kertész: i. m. 36. o.

iránti kérelmét visszautasították, az elektromos kínvallatás (*gégéne*) még évekig az algír hatóság válogatott eszközeinek kínálatában szerepelt.²⁸

A II. világháborút követően az államok igyekeztek gátat szabni a bestiális borzalmak megismétlődésének. Kínzás alkalmazását tiltó (egyetemes és regionális) nemzetközi egyezményeket fogadtak el, az addigi legális eljárási cselekményt mind nemzetközi, mind nemzeti szinten szigorú szankciók által büntetni rendelt cselekménnyé nyilvánították. 1948-ban fogadta el az Egyesült Nemzetek Szervezete (a továbbiakban: ENSZ) az Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozatát (a továbbiakban: EJENY), amelynek 5. cikke deklarálta elsők között a nemzetközi jog történetében: „Senkit sem lehet kínvallatásnak, avagy kegyetlen, embertelen vagy lealacsonyító bánásmódnak vagy büntetésnek alávetni.”²⁹ Az EJENY nagyban hozzájárult az emberi jogok fejlődésének előmozdításához, számos nemzetközi szerződés a vívmányaira építve lépett életbe. Kiemelendők a humanitárius jog fundamentumának tekinthető, 1949-es genfi egyezmények³⁰ – különösen a hadifoglyokkal való bánásmód részletes szabályait tartalmazó harmadik egyezmény – és jegyzőkönyveik is, amelyek a fegyveres konfliktusok során alkalmazandó nemzetközi jogi normákat foglalják magukba. Az EJENY 5. cikkét kiegészítve köszön vissza a kínzás tilalma a Polgári és Politikai Jogok Nemzetközi Egyezségokmányának 7. cikkében („Különösen tilos bárkit szabad hozzájárulása nélkül orvosi vagy tudományos kísérletnek alávetni.”³¹), mindemellett továbbá az Emberi Jogok Európai Egyezményének 3. cikke³² is rögzíti a tilalmazott bánásmód. Az 1970-es években Amnesty International tortúra elleni kampánya keretében kiadott jelentésének hatására született meg az ENSZ kínzás és más kegyetlen, embertelen vagy megalázó büntetések vagy bánásmódok elleni egyezménye (a továbbiakban: UNCAT). Gyakorlatilag az államok kormányai által elkövetett kínzásokról tanúskodó ügyek összegyűjtésével és a borzalmak nyilvánosságra hozatalával a közvélemény befolyásolása révén nyomást gyakoroltak nemcsak nemzeti kormányokra, hanem nemzetközi közösség egészére. A mozgalom eredményeként született dokumentum jelentősége abban is rejlik, hogy ez az első, jogi kötőerővel bíró nemzetközi egyezmény, amely kizárólag a kínzás felszámolásának céljával jött létre.³³

²⁸ *Innes*: i. m. 168. o.

²⁹ Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozata

³⁰ 1954. évi 32. törvényerejű rendelet a háború áldozatainak védelmére vonatkozóan Genfben, az 1949. évi augusztus hó 12. napján kelt nemzetközi egyezményeknek a Magyar Népköztársaságban való törvényerejéről

³¹ 1976. évi 8. törvényerejű rendelet az Egyesült Nemzetek Közgyűlése XXI. ülészakán, 1966. december 16-án elfogadott Polgári és Politikai Jogok Nemzetközi Egyezségokmánya kihirdetéséről 7. cikk

³² 1993. évi XXXI. törvény az emberi jogok és az alapvető szabadságok védelméről szóló, Rómában, 1950. november 4-én kelt Egyezmény és az ahhoz tartozó nyolc kiegészítő jegyzőkönyv kihirdetéséről

³³ *Haraszti Margit Katalin*: A kínzás és az embertelen vagy megalázó bánásmód és büntetések tilalma az ENSZ és az Európa Tanács legfontosabb dokumentumaiban, valamint az állampolgári jogok országgyűlési biztosának tevékenységében. *Acta Humana* 2008/3. sz. 50. o.

III. Ellenőrzés és prevenció

A jogsértések ellenőrzése és megelőzése megvalósulásának egyik eszköze a látogatás rendszere. A már fentebb említett UNCAT kiegészítő jegyzőkönyve, az Optional Protocol to the Convention against Torture (a továbbiakban: OPCAT), a prevencióra fekteti a hangsúlyt, a részes tagállamok fogvatartási intézményeinek rendszeres, független testületek általi látogatása, a fogvatartottakkal szemben foganatosított bánásmód ellenőrzése révén törekszik a jogsértésnek esetlegesen teret engedő tényezők, kockázatok csökkentésére, felszámolására. Az effajta monitorozó tevékenység nemzetközi és nemzeti szinten egyaránt megjelenik. Az OPCAT által létrehozott ENSZ Kínzás Elleni Bizottsága és a tagállamok számára előírt nemzeti megelőző mechanizmus (a továbbiakban: NMM) keretében mind a Bizottság, mind a nemzeti szervek folytatnak látogatást a fogva tartást végrehajtó intézményekben, jelentéseket készítenek, az együttműködés erősítése révén céljuk a kínzás minél teljesebb felszámolása. Míg az NMM esetében erre nincs szükség, a Bizottsága látogatása előzetes bejelentéshez kötött, azonban az érintett állam hozzájárulása nem feltétele az ellenőrzésnek. Fontos követelmény az NMM tekintetében a függetlenség, hiszen ezen kritérium hiányában az ellenőrzést végző szerv nem tudna hatékonyan és hitelesen eleget tenni fő rendeltetésének. Paradox helyzet lenne, ha a kínzás tilalmának megsértését megvalósító szervtől függene annak az intézménynek a működése, amelynek feladata éppen az efféle jogsértések megelőzése lenne.³⁴ Az OPCAT 18. cikkében³⁵ rögzített funkcionális függetlenség lényege az NMM szerveknek az állami végrehajtóhatalom befolyásától való mentes működése. Miután az NMM berendezésére, szervezeti felépítésére, működésére tekintettel nincs konkrét előírás, a részes államok saját belátásuk szerint létesíthetnek új intézményt e célra, vagy annak megvalósításához szükséges feladatok ellátását egy már működő szerv hatáskörébe utalják; számos ország ez utóbbi elv mentén az ombudsmant jelölte ki. Ez a megoldás garantálhatja az NMM sikeres működését, hiszen az alapvetően alapjogvédelmi tevékenységet ellátó, emberi jogi értékeket védő és az alapjogokkal kapcsolatosan tudomására jutott visszaélések kivizsgálásával és orvoslásának elősegítésével foglalkozó intézmény eredményesen eleget tehet a nemzeti megelőző mechanizmussal szemben lefektetett elvárásoknak.³⁶

Úgy gondolom, hogy a fentebb bemutatott módszer előrelépést jelent az általa célzott problémával való megbirkózást illetően. A prevenció előtérbe helyezésével nemcsak a már

³⁴Török Réka: OPCAT, avagy küzdelem a kínzás ellen. http://real.mtak.hu/122332/1/AH_2015_3_Torok_Reka.pdf (2023. 10. 20.)

³⁵ Optional Protocol to the Convention against Torture and other Cruel, Inhuman or Degrading Treatment or Punishment by the fifty-seventh session of the General Assembly of the United Nations by resolution A/RES/57/199. UN Human Rights Office. <https://www.ohchr.org/en/instruments-mechanisms/instruments/optional-protocol-convention-against-torture-and-other-cruel> (2023. 10. 21.)

³⁶ Zeller Judit: Az államhatalom preventív kontrollja – a kínzásmegelőzés mint új ombudsmani feladatkör. Dialóg Campus, Budapest 2020. 61. o.

megtörtént jogsértés szankcionálása, hanem a megelőző funkciók révén a kínzás, embertelen bánásmód elvi lehetőségének felmérése és felszámolása is lehetővé válik. A monitorozás két – nemzetközi és nemzeti – szinten történő megvalósulása az együttműködés mellett az emberi jogok érvényre juttatását is előmozdítja. A mechanizmus a zárt intézményekben – a „négy fal között” egyébként is kiszolgáltatottabb helyzetben lévő – fogvatartottakkal szemben tanúsított tilalmazott bánásmód ellen lép fel, célja a megelőzés, hogy jogsértés meg se történjen. Ennek jegyében további pozitívumként értékelhető, hogy az ezen cél megvalósítására kidolgozott – különösen az előzetes bejelentés nélküli – látogatási rendszer alkalmas lehet e prevenciós cél megvalósítására, a visszaessék csökkentésére. Végül, de nem utolsósorban a megfelelő bánásmód hozzájárul a rehabilitáció, ennek nyomán pedig a reintegráció sikerességéhez is.

IV. Tenni vagy nem tenni?

A kínzást tiltó egyezmények megalkotása és megelőző mechanizmusok, intézkedések kidolgozása ellenére a kínzást még napjainkra, a XXI. századra sem sikerült maradéktalanul felszámolni. A terrorizmus, illetve az ellene való küzdelem a kínzás, mint vallatási technika alkalmazhatóságát egy teljesen új kontextusba helyezte, mind (emberi) jogi, mind erkölcsi szempontból.³⁷

Kérdésként merül fel, hogy szükséges, illetve egyáltalán lehetséges-e kínzás, ha ezáltal emberéleteket menthetünk meg. Etikai megközelítésből az utilitarista, haszonelvű filozófia szerint, ha egy bűnös ember megkínzásával számtalan ártatlan ember élete megmenthető, a nagyobb jó érdekében erkölcsi kötelesség a kínzás. Az utilitarista tehát az adott helyzetet felmérve úgy dönt, hogy abból a lehető legtöbb jó származzon. Ettől eltérően a Kant-féle kategorikus imperatívusz szerint az emberiséget nem lehet pusztán eszközként kezelni, így amennyiben a kínzó a megkínzottat kvázi eszközként alkalmazza célja eléréséhez – tehát a szükséges információ megszerzéséhez – úgy az ilyen cselekmény abszolút erkölcsi hibának tekintendő.³⁸

A kínvallatás igazolására az időzített bomba nevezetű – utilitarista filozófiához hasonló – gondolat kísérlet („*ticking time bomb scenario*”) tett próbát. A hipotézis szerint viszonylag rövid időn belül, sok emberáldozatot követelő bombatámadás fog bekövetkezni, és a fogságba esett személy, a robbantás elkövetője rendelkezik a merénylet megelőzéséhez szükséges információkkal is. Az illető megkínzása így hatékony módja a releváns információk „megszerzésének”, amely információkhoz más úton-módon hozzáférni nem lehet.³⁹

³⁷ Zeller: i. m. 19. o.

³⁸ Boros Gábor: Filozófia. Akadémiai Kiadó, Budapest 2016. Elérés útja: <https://mersz.hu/boros-filozofia> (2023. 11. 05.)

³⁹ Matthew Hannah: Torture and the Ticking Bomb: The War on Terrorism as a Geographical Imagination of Power/Knowledge. *Annals of the Association of American Geographers* 2006/3. sz. 625. o.

Számos kritikusával egyetértve állaspontom szerint is több probléma rejlik a fentebb bemutatott igazolási kísérletben. Amíg a fenti gondolatmenet szerint a kínzás alanya minden kétséget kizáróan a támadás elkövetője, addig a valóságban az ilyesfajta szintű bizonyosság fennforgása a tettes személye és az információbirtoklás tekintetében az esetek többségében nem valószínű.⁴⁰ Ebből következően a szűk passzív alanyi kör kitágítható, a kínzás könnyen kiterjeszthető olyan személyekre is, akik csupán feltételezett elkövetők, esetleg akaratukon kívül járultak hozzá a merényletnek és releváns információval szolgálni nem tudnának. Az ártatlan és bűnös ebben a relációban igen önkényes fogalmak. Vitatott továbbá maga a kínzás hatékonysága is, amelyet a II.4. pontban említettekre utalva egészítenék ki azzal, hogy a kínzott annak érdekében, hogy kínzója könnyörületét elnyerhesse, gyakorlatilag bármit mondhatna, csak hogy szabaduljon, így nyilván a feltárt információk hiteltérdemlősége is igen erősen megkérdőjelezhető. Mindemellett úgy gondolom, alternatív módszerekkel (mint példának okáért a poligráfós vizsgálat, lehallgatás vagy egyéb hírszerző eszközök) is lehetséges a szóban forgó merénylet megelőzése, korunk technikai vívmányainak köszönhetően a lehetséges eszközök tárháza igen széles. Hatékonyság és sikeresség hiányában pedig a kínvallatás igazolását alátámasztani igyekező elmélet megdönthető.⁴¹

Jogi szempontból vizsgálva a kínzás megengedhetőségét két kérdés merül fel: (1) derogálható-e a kínzás tilalmához, illetve emberi méltósághoz fűzött abszolút jog, (2) közérdekből vagy nemzetbiztonsági szempontból az államok korlátozhatnak-e alapjogokat. A kínzás alóli mentességhez való jog abszolút volta egyben azt is jelenti, hogy elviekben nem csorbítható annak más abszolút joggal történő összeütközése esetén.⁴² Ezt támasztja alá Magnus Gäfgen ellen emberrablás és emberölés vádjával indított büntetőeljárásban hozott ítélet is. Gäfgen lakására csalt és megölt egy kisfiút, majd ezt követően szüleitől váltságdíjat követelt. A nyomozók kínzással fenyegették Gäfgent, amelynek hatására elárulta, hova rejtette a holttestet. Az eljáró bíróság megállapította az EJEE 3. cikkének megsértését és a tilalom kivételnélküliségét, életveszély esetén is.⁴³

Az alapjogok korlátozhatóságának problémája különösen az Amerikai Egyesült Államok kapcsán merült fel a 2001. szeptember 11-ei New York-i támadást követően. Az USA, habár csatlakozott az UNCAT-hoz, ugyanakkor fenntartásokkal próbálta megkerülni a kínzás tilalmát; a 16. cikkhez fűzött fenntartás révén a tilalmat csak az USA területén elkövetett cselekményekre korlátozták. Az akkori kormány a terrortámadást követően fogolytáborhoz hozott létre a

⁴⁰ Uo.

⁴¹ Defusing the Ticking Bomb Scenario: Why we must say No to torture, always. Association for the Prevention of Torture 2007. <https://www.ap.t.ch/sites/default/files/publications/tickingbombscenario.pdf> (2023. 11. 05.)

⁴² Geller Balázs József: Nemzetközi büntetőjog Magyarországon, adalékok egy vitához. Tullius Kiadó, Budapest 2009. 160. o.

⁴³ Magnus Gäfgen Németország elleni ügye (22.978/05.). Kúria. <https://kuria-birosag.hu/hu/ejeb/gafgen-nemetorszag-elleni-ugye-2297805-0> (2023. 11. 10.)

Guantanamoi-öböl mentén, valamint Irakban és Afganisztánban, ahol a merénylettel, illetve iszlamista terrrorszervezetekkel kapcsolatba hozható (többségében közel-keleti) gyanúsítottakat tartottak fogva és kínoztak meg, bírósági határozat nélkül. Mindemellett az Igazságügyi Minisztérium által kiadott Memorandum felhatalmazta az elnököt a kínzás, valamint a kegyetlen, embertelen és megalázó bánásmód engedélyezésére szükség vagy önvédelem esetén. Az USA mindezt a terrorizmus elleni globális küzdelemre való hivatkozással igazolta. Habár fő célja az elkövetéssel vádolt al-Kaida maradéktalan felszámolása volt, a bosszúhadjárat számtalan ártatlan áldozatot is követelt. Az extraterritoriális fenntartás pedig a tilalom megkerülésével, egyben a „nagyobb jó” nevében zöld utat adott az emberi jogok tömeges megsértésének.⁴⁴

Valamennyi állam köteles állampolgárai életének védelmére, ugyanakkor azonban ezen kötelezettség teljesítése nem járhatna mások alapvető jogainak sérelmével. Nemzetbiztonsági, biztonságpolitikai szempontok keretében szóba jöhet egy bizonyos szintű jogkorlátozás, ám annak általánossá tétele úgy gondolom, tarthatatlan, hiszen e szempontokra való hivatkozás könnyű kibúvóként szolgálhat egyéb hatalmi érdekek előmozdításához. Vítathatatlan, hogy szükséges biztosítani a terrorizmus megakadályozását és bénítását, ugyanakkor a terrorizmus elleni küzdelem nem jelentheti gátját a tilalom tiszteletben tartásának. Nem beszélve arról, hogy a kínzás tilalma, mint a nemzetközi jog *ius cogens* – azaz feltétlen alkalmazást igénylő – szabályainak egyike, *erga omnes* hatályú, kiszereződni ily módon nem lehet, így megsértésére semmilyen körülményre való hivatkozás nem jogosít.⁴⁵

V. Összegzés

A kínvallatás gyakorlatilag az ókor óta végigkíséri az emberiség történelmét. A hatalom birtokosainak igazságszolgáltatás érdekében igénybe vett eszközének alkalmazása során az áldozat dehumanizálása, alapvető emberi jogainak sárba tiprása sokáig bevett volt, mindez legális keretek között. Később a tilalmazott voltát deklaráló nemzetközi egyezmények és nemzeti jogszabályok hatására ugyan megdönthetetlen tabuként élt a köztudatban, alkalmazását korunkra sem sikerült maradéktalanul felszámolni. A terrorizmus megjelenése és globális problémává válása értelemszerűen átformálta és „új megvilágításba helyezte” alkalmazhatóságának kérdését. A „magasztosabb célra” való hivatkozással azonban a tilalomba ütköző magatartás véleményem szerint nem igazolható, valódi alkalmazása egy demokratikus jogállamban pedig megoldhatatlan, hiszen megengedhetősége alapjaiban rengetné meg az igazságszolgáltatást, az abba vetett bizalmat

⁴⁴ Enduring Abuse: Torture and Cruel Treatment by the United States at Home and Abroad - Executive Summary. American Civil Liberties Union. <https://www.aclu.org/documents/enduring-abuse-torture-and-cruel-treatment-united-states-home-and-abroad-executive-summary#A> (2023. 11. 10.)

⁴⁵ Csányi Csaba: Terrorizmus és az emberi jogok. Büntető Törvénykönyv (új Btk.) a gyakorlatban. <https://ujbtk.hu/csanyi-csaba-terrorizmus-es-az-emberi-jogok/> (2023. 11. 11.)

és a jogbiztonságot. Veszélyes és egyben felelőtlen lépés lenne a tilalom alól bármiféle kivételt megfogalmazni. Azonban vitán felül áll az a tény is, hogy a terrorizmus fenyegetése szülte feszült helyzetben egy demokratikus társadalom is hajlandó lenne biztonsága érdekében lemondani az alapvető jogok védelméről.⁴⁶

⁴⁶ *Gellér*: i. m. 167. o.